

Від газетного аркуша до журналістського жанру

Термін «фейлетон» виник на зламі XVIII і XIX століть. У січні 1800 року видавець французької газети «Журналь де Деба» («Journal des Débats») почав друкувати окрему вкладку, як газетний додаток, де публікували репертуар театрів, загадки, вірші й оголошення, тобто все те, що вважалося недостатньо поважною інформацією, щоб її розмістити поряд із серйозними статтями. Згодом, у 1803 році, формат газети було змінено – від вкладки відмовилися, видовжили аркуші й графічно відділили так званий «підвал» – для літературної, неофіційної, неполітичної інформації розважального характеру. Французи називали цю новацію «нижнім поверхом», а німці – «під рискою». Саме цей додатковий аркуш, а згодом – стаціонарний підвал – перше ніж дійшло до конкретного письменницького жанру – стали називати «фейлетоном» (франц. *feuilleton* – листок, аркуш).

Впровадження інформації нового типу, яку до того газети практично ігнорували, було видавничим трюком, що мав пожвавити читацьке зацікавлення і привернути до газети увагу читачів. Вважають, що такі зміни, тобто впровадження нового контенту, стали можливими внаслідок загальної демократизації тогочасної преси, спричиненої, зокрема, подіями Великої французької революції. Щоб привертати

до революційних ідей дедалі ширші маси населення і схиляти їх на свій бік, прихильники революції урізноманітнювали змісту «заманювали» людей до читання газет взагалі. Цей процес охарактеризував відомий польський дослідник преси Владислав Волерт: «Преса була клубом і рухомою трибуною, яка досягала мас. Тоді виникла читацька публіка. Біля 1790 року в Парижі виходило майже 60 газет, а всього у 1789-1799 роках їх нараховувалося близько 700! Це була справжня повінь, публіку буквально затопили плоди публіцистики і журналістики. Але й публіка була до них ще й як охоча. Читачі становили своєрідний фермент революції; а дріжджами, що творили цей фермент, була саме преса»¹.

У той самий час назва «фейлетон» перестала стосуватися форми публікації і перейшла на її тип (згодом – жанр). Цей перехід пов'язують з ім'ям тогочасного паризького абата Жульєна Луї Жоффруа. Саме він 2 березня 1800 року у «Журналь де Деба» розмістив своєрідну критичну театральну рецензію. Абата Жоффруа, колишнього вихованця єзуїтського ордену, характеризували як людину добре освічену, першокласного ерудита, до того ж обдарованого письменницьким хистом. А оскільки він співав похвальні гімни Наполеонові I, то й міг собі дозволити писати про все, що хотів. Так він і робив у своїх рецензіях на театральне мистецтво, а крім того, він говорив і про літературу, пов'язуючи її з історією, та навіть із політикою.

Волерт зазначає: «Він [Жоффруа] створив свій жанр; а оскільки рубрику, у якій він постійно розміщав свої твори, названо було фейлетоном, то і такий різновид письменства почали загально називати фейлетоном. Його дуже швидко почали наслідувати, по французьких газетах поширились фейлетони як статті особливого роду, написані жваво, доступно, цікаво. Переважно – *a propos*, часто – про все, іноді – ні про що конкретно. Наполеонівські репресії проти преси

¹ Władysław Wolert. *Szkice z dziejów prasy światowej*. Kraków 2005, c. 181.

створили дуже сприятливу атмосферу для поширення саме фейлетону»².

Однак не варто перебільшувати роль Жульєна Луї Жоффруа у появі фейлетону, коріння якого сягає давніх традицій європейської публіцистики і сатиричної літератури. Тому слід згадати про внесок у цю справу знаменитих предтеч французького абата.

Одним із таких предтеч фахівці вважають Петрарку. Саме він, як відомо, багато листувався і, на думку дослідників його творчості, підняв написання листів до рівня мистецтва. Для сучасників Петрарки із літературних кіл листи відігравали таку ж роль, яку сьогодні для нас відіграють газети і часописи. А оскільки ці листи переписувалися і переходили з рук до рук, то це дає підстави вважати, що в певному сенсі вони виконували роль сучасної газети. Поруч із Петраркою у цьому контексті згадують і Данте Аліг'єрі – його відкриті листи (до Флоренції, до імператора Генріха VII та ін.) мали публіцистичне звучання.

У XVII столітті, коли у Франції йшла боротьба прогресивної інтелігенції з клерикалами, ще один предтеча – Паскаль – використовував памфлети (згодом – один із різновидів фейлетону) для боротьби з Церквою і релігією загалом. Крім Паскаля, необхідно відзначити у цьому контексті теж публіцисту Вольтера і Дідро, а також їхніх політичних противників на чолі з консервативним публіцистом Фрероном.

В епоху французької революції фейлетон знову набуває гострого політичного характеру і, знову ж, часто прибирає форми памфлету, висміюючи монархію, короля, Церкву, а також закликаючи народ до революційних дій. У спокійніші часи фейлетон в основному виконував роль, сказати б, газетної белетристики не завжди найвищого естетичного рівня. Тоді він мав переважно позитивну налаштованість, яку лише згодом відтіснила сатиричність.

² Там само, с. 287.

Велика французька революція, як і ті процеси, що призвели до неї, мали величезний вплив на всю Європу, а передусім на найближчих сусідів. «Ідеї французького просвітництва стосовно держави і суспільно-політичного життя з ентузіазмом підхопила німецька інтелігенція. Внаслідок цього зменшилося зацікавлення справами виключно літературними, особливо у другій половині XVIII століття. Літературні часописи все більше займалися політикою»³.

Перші публікації фейлетону в Німеччині датуються 1835 і 1838 роками. Занесений із Франції, фейлетон зайняв тут своє місце у пресі, а навіть був упроваджений літературною групою «Молода Німеччина» до німецької літератури, яку вона «сфейлетонізувала». Дослідники вважають, що родоначальниками німецького фейлетону були Людвіг Берне та Генріх Гейне. Берне («Паризькі листи») впровадив до німецького фейлетону політичний гумор. Натомість Гейне («Листи з Парижа»), який був водночас і «поетом романтики, і її підкорювачем», зробив мову повсякдення придатною для поетичних творів, а жанр фейлетонів та подорожніх розповідей підніс до рівня мистецтва та надав німецькій мові доти не притаманну їй стилістичну легкість та елегантність: «Найсвітліші голови німецького „добережного періоду“ (1815-1847) вміло використовували елегантний розмовний тон своїх фейлетонів як політичний камуфляж»⁴.

Не оминув фейлетон і періодичних видань Російської імперії, інтелектуали якої прискіпливо слідували за європейськими новинками зі сфери ідей, в першу чергу французькими. У російській літературі термін «фейлетон» вперше згадується у часописі «Вестник Европы» у 1820 році. Росіяни відносять витoki свого фейлетону до власної сатиричної літератури та пов'язують із розвитком сатиричних журналів XVIII століття. Аналізуючи ці яви-

³ Wolert. *Szkice z dziejów prasy światowej*, с. 127.

⁴ Журналістика та медіа, с. 230.